

Mediamonopolit kasvavat - missä viipyy kritiikki ja tutkimus? Tällaisen kysymyksen pohjalta järjesti TOY ry vuosikokouksensa jatkoksi illanvieton 30. marraskuuta Lehdistöklubilla. Ei ole tiedossa, oliko teema siksi kiinnostava vai houkuttelivatko nimetyt alustajat, mutta sali oli aivan täynnä toimittajia ja tutkijoita.

Pyydetty puheenvuorot kuultiin professori Pertti Hemänukselta, tutkija Jukka Haapasalolta ja toimittaja Pertti Klemolalta. Sekä ensiksi että viimeksi mainittu olivat yhtä mieltä siitä, että konkreettinen tutkimus on todella jäänyt jälkeen joukkotiedotusinstituutioiden kehityksestä. Hemänuus etsi syitä tähän tutkimuksen mystifioivasta, kamarioppineesta muotivirtauksesta ja itse instituutioiden sulkeutuneisuudesta. Klemola puolestaan näki keskeiseksi syyksi aikakauden ilmapiirin.

Haapasalo problematisoi omassa puheenvuorossaan itse konkreettisen tutkimuksen luonteen. Hän arveli, että suomalaisen tiedotusopillisen marxismin ns. uuden aallon konkreettiset näytöt ovat vasta tulossa.

Pari tuntia jatkuneessa yleisökeskustelussa esiin nousivat alalla vallitsevien tutkimusperinteiden väliset konfrontaatiot.

Lukemalla lukien

MIETTINEN, Jorma. Sanomalehtien lukeminen. Maakuntien ykköslehtien lukijoiden kiinnostus sekä väline- ja sisältökäyttö. *Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, nro 2. Espoo, Weilin + Göös, 1980.

Pitkästä aikaa tiedotusopissa on tehty laaja empiirinen työ ja esitetty siihen perustuva väitöskirja, kun Jorma Miettinen (yli vuosi sitten) puolusti tutkimustaan *Sanomalehtien lukeminen*. Pitkästä aikaa - vaikka näin sanomalla kenties hieman sorsinkin Seppo Sisätön ja Hannu Märkälän väitöskirjatöitä vuodelta 1977. Näitä töitä ei kuitenkaan esitetty tiedotusopissa, vaan läheisillä opinaloilla.

Tarkastelen Miettisen työtä lähinnä kahdelta kannalta; työn teoreettisen merkityksen näkökulmasta sekä työssä käytetyn uudentyypin tietojenkeruun menetelmän kannalta.

VIESTINNÄN TUTKIMUS JA TEORETISOINNIN VAIKEUS

Jukka Haapasalo (1977, 1) lainaa seuraavaa Veikko Pietilän määritelmää (alkuperäistä lähettä en kyennyt löytämään):

"Vaativassa, tiedettä muodostavassa mielessä tieteellistä tutkimustyötä ei ole vielä havaittavien tosiseikkojen kokoaminen, järjestely ja kuvaaminen (vaikka tämä on sen välttämätön vaihe), vaan vasta pyrkiminen noiden tosiseikkojen kautta ilmenevien, todellisuutta hallitsevien lainalaisuuksien tiedostamiseen."

Koko sen ajan, jonka itse olen tiedotusopin ja viestinnän tutkimuksen kehitystä seurannut - 1960-luvun lopusta alkaen - on teoreettista kehittelyä pidetty vaikeana tai jopa mahdottomana. Tunnetulla tienristeys-kielikuvalla on meilläkin ollut laaja kannatuksensa. Ja nyt, jos sovelletaan yllä olevaa lainausta Miettisen työhön, näyttää siltä, ettei juuri ole päästy puusta pitkään.

Nähdäkseni on nimittäin selvää, että Miettisen soveltamalla *obsläs*-tekniikalla on päästy käsiksi sanomalehtien lukemiseen tavalla, joka tuo käyttöömme uusia ja aikaisemmin tuntemattomia "havaittavia tosiseikkoja". Olemmeko vasta nyt käsillä olevan työn myötä päässeet tuon "välttämättömän vaiheen" loppupuolelle tai kenties aivan sen päätepisteeseenkin? Entä miten käy niiden jo aikaisemmin esitettyjen sanomalehtiä ja niiden lukemista koskevien teorioiden, jotka eivät ole voineet ottaa huomioon obslätuloksia?

Näihin kysymyksiin kykenen tässä antamaan ai-noastaan osittaisia vastauksia. Mitä tulee empiiristen tulosten keruuvaiheen päättymiseen, näyttää mielestäni siltä, ettei Miettisen työ miksikään päätepisteeksi muodostu - se näyttää kylläkin ansiokkaasti suuntaa tuleville tutkimuk-sille. Samalla se myös tehokkaasti rajaa monet tietojenkeruumenetelmät ja tutkimusasetelmat käyttökelvottomien joukkoon kuuluviksi. Miettisen työhän ei käsittele suinkaan koko maan kaik-kien lehtien lukemista, vaan ainoastaan 11 maa-kuntalehden lukemista. Samalla tavalla soisi tutkittavan mm. valtakunnallisia lehtiä ja myös työväenlehtiä.

"Vanhoihin" teorioihin uusilla empiirisillä tuloksilla on vaikutusta vain, jos nuo tulokset todella pitävät paikkansa, ja toisekseen, jos ne ovat ko. teorioiden - ja yleensäkin tutkitta-van ilmiökentän - kannalta olennaista. Nähdäk-seni obsläsmenetelmä, jossa haastattelija käy lehteä lukeneen tutkittavan henkilön kanssa läpi koko sen päivän lehden jutusta juttuun, kuvasta kuvaan, ilmoituksesta ilmoitukseen, Miettisen tulosten perusteella selvästi täsmentää ja pa-rantaa kuvaamme sanomalehtien lukemisesta. Ai-kaisemminhan kokonaiskuva sanomalehtien lukemi-sesta muodostui pääasiassa kahden tiedon pohjal-ta. Nämä olivat tieto lehtien lukemisen määräs-tä (levikkitiedot ja ajankäyttötiedot) sekä lu-kijoiden omaan muistinvaraiseen käsityksensä pe-rustuva tieto siitä, mitä ihmiset lehdistään lu-kivat. Vastaavasti tulisi siis teoreettisia kä-sityksiä lehtien lukemisesta - tai ainakin leh-tien lukemista koskevia yleistyksiä - korjata Miettisen tulosten viitoittamaan suuntaan.

"VANHAT KONKARIT" JA MIETTINEN

Tätä arviota suunnitellessani kaavailin tähän yhteyteen myös lyhyttä katsausta suomalaisen tiedotusopin empirian historiaan, mutta ilokse-ni huomaankin Tarmo Malmbergin nähneen jo vaivan puolestani (Malmberg 1981). Tästä huolimatta ei voi välttää tiettyjä muistumia "vanhojen konkareiden" - tai Malmbergia lainatakseni "ensimmäi-sen aallon" - töihin. Tarkoitin tietenkin Veik-ko ja Kauko Pietilää sekä myös Pertti Tiihosta. Eniten Miettisen työ muistuttaa kenties Veikko Pietilän väitöskirjaa (1972). Kummallakin on käytössään useita aineistoja, haastatteluja, si-sällönerittelyaineistoa ja kumpaankin työhön si-sältyy myös yhteisötason analyysia. Asetelmil-taan tutkimukset toki poikkeavat paljonkin, Pie-tilän tutkimus on perimmiltään vaikutustutkimuk-sena pakostakin pidemmälle ajateltu kuin Mietti-sen enemmän kuvailuun tyytyvä tutkimus, mutta Pietilä olisi ollut luultavasti enemmän kuin tyy-tyväinen, jos hänellä olisi ollut käytettäväs-sään vaikkapa Miettisen obsläs-aineistot. Saman-laisia nämä kaksi tutkimusta ovat myös siinä, et-tä molempien aineistonkeruu ei olisi ollut mah-dollista ilman ulkopuolisen instituution rahoi-tusta. Pietilän tutkimushan nojautui Yleisradion keräyttämiin aineistoihin, Miettisen tutkimuksen takana olivat maakuntalehdet.

Tiihosen väitöskirjatyön (1972) kanssa Miet-tisen työllä on jo vähemmän yhteistä; Tiihosel-la pääpaino on kontekstuaalianalyysissa, Mietti-sellä yhteisötason analyysi muodostaa vain osan, ja siinä missä Tiihonen tutkii kirjastojen käyt-tönä ilmenevää ihmisten tiedollista aktiivisuut-ta, Miettinen mittaa ihmisten kiinnostusta eri aihepiireihin. Kauko Pietilän lisensiaattitut-kimukseen (1973) verrattuna ei Miettisen työssä ole enää lainkaan samanlaisuuksia, sillä Pieti-län lähtökohtana on "...rationaalisen tiedon-muodostuksen tai maailmankuvan muodostuksen teo-ria ... marxilaisen filosofian dialektis-mate-rialistisen tietoteorian pohjalta" (mt., s. 31).

Sittemminhän suomalaisen tiedotusopin "ensim-mäinen aalto" vähitellen muotoutui - taaskin Malmbergin mukaan - "toiseksi marxilaiseksi aal-loksi" ja tässä vaiheessa mainittujen empiiris-

ten töiden kaltaisia ei enää tehty. En lähde tässä pohtimaan pidemmälle sitä, mitä tässä vaiheessa olisi pitänyt tehdä tai mitä tällä hetkellä pitäisi tai voitaisiin tehdä. Joka tapauksessa Miettisen työ osoittaa, että empiiristä työtä yhäkin tarvitaan.

YLEISTYKSISTÄ TEORIAAN, TEORIASTA PAREMPIIN YLEISTYKSIIN...

Eri asia sitten on, mitä empiiriseltä työltä tulisi vaatia. Mielestäni rimaa ei pitäisi asettaa turhan korkealle. Empiirinen työ on hyvä, jos se tarjoaa tuloksinaan perusteltuja yleistyksiä. Nyt tietysti joku heti sanoo, että perustellut yleistyksiset vaativat pohjaksi perustellun teorian - ja on osittain oikeassakin. Tämä ajattelu johtaa kuitenkin pian siihen, että empiiriseltä teorialta vaaditaan perustellun teorian verifiointia. Tässä rima on jo liian korkealla. Empiirisen työskentelyn askeleet ovat sittenkin lyhyitä. Monet keksinnöt ovat yksinkertaisia - heti kun ne on tehty.

Tässä mielessä en allekirjoita Malmbergin (1981, 33) kritiikkiä hänen pohtiessaan tiedotustutkimuksen empiirismän luonnetta ja arvostellessaan Minkkistä ja kumppaneita "ekvivalenssien" etsinnästä. Tällaiset havaitut ekvivalenssit ovat kuitenkin hyvät pohjat tutkimusten jatkolle. Ehkä pari esimerkkiä vielä selvittää asiaa. Anna-Marja Nurmisen 1960-luvun lopulla tekemät ensimmäiset radio- ja televisio-ohjelmien seuraamista selvittävät faktorianalyysit muuttivat käsitykset tämän toiminnan luonteesta. Kun aikaisemmin oletettiin ihmisten aktiivisesti valitsevan seuraamansa ohjelmat, osoittautuikin, että ohjelmia katsottiin ja kuunneltiin aikaklokeissa; siis ajankäyttö sääteli ohjelmavalintaa. Toinen esimerkki: Pohdittaessa radion ohjelmatoinnin kehittämistä 1970-luvun alussa Ylen PTS-elimessä havaittiinkin yllättäen, että radion iltaohjelmien kuuntelijoista enemmistö tuli talouksista, joissa oli myös tv-vastaanotin.

Tällaiset pienet askeleet voivat siis muuttaa tiettyä asiaa koskevaa ajattelua ja myös teorianmuodostusta itseisarvoaan laajemmin. Tällaisia merkittäviä pieniä askelia sisältyy myös Miettisen työhön. Ne eivät kenties luo uutta

teoriaa - mutta siirtävät monet ajatusrakennelmat historian hyllyille.

VALINEKÄYTTÖ JA SISÄLTÖKÄYTTÖ

Metodisesti ja myös empirian käsitteiden kannalta hedelmällisimpiä Miettisen työn idioista on sanomalehden lukemisen jakaminen välinekäyttöön ja sisältökäyttöön. Välinekäytöllä tarkoitetaan pääasiassa lehtien lukemisen määrää ja luettujen lehtien määrää. Näiden seikkojen tuntemukseen ei obsläs-tekniikka tuo juuri mitään uutta. Sisältökäyttö sen sijaan saa runsain mitoin uutta valoa. Miettisen tulosten perusteella selviää myös se, kuinka vinoutuneita tuloksia aiemmin yleisesti käytetyt kyselytekniikat antoivat. Mm. sanomalehden tietyn sisältötyypin lukemista ei Miettisen tulokset tunteva tutkija hevillä täst- edes lähde tutkimaan muuten kuin obsläs-tekniikalla. Selvimmin vinoutuneet tulokset saadaan kysymällä, kuinka säännöllisesti ihmiset (oman arvionsa perusteella) lukevat mitäkään.

Sisältökäytön alueelle kuuluu myös Miettisen väitöskirja-aineistoonsa pohjaama jatkotutkimus (1981), joka pyrkii jopa pidemmälle kuin puhtaasti akateeminen väitöskirjatyö: Miettisen käyttämän ns. McCombs'in päätöksentekomallin perusteella voidaan tehdä päätelmiä siitä, mitä aineistoa sanomalehdestä on syytä jättää pois, mitä kehittää jne.

Se, että Miettisen mielenkiinto näyttää suuntautuvan sisältökäytön alueelle, ei kuitenkaan merkitse sitä, että sisältökäyttö olisi välttämättä primaarinen tekijä. Tulosten mukaan sisältökäyttö ja välinekäyttö ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa. Useita sanomalehtiä säännöllisesti lukevat käyttävät yhden lehden lukemiseen keskimäärin vähemmän aikaa kuin vain yhtä lehteä säännöllisesti lukevat. Useita lehtiä seuraavat henkilöt lukevat kuitenkin keskimäärin yhtä runsaasti juttuja, mutta sen sijaan he tinkivät kuvien ja ilmoitusten lukemisesta.

PIENIN ASKELIN TULEVAISUUDESSAKIN

En tässä ryhdy laajemmin referoimaan Miettisen sinänsä havainnollisia ja mielenkiintoisia tulok-

sia esim. siitä, mikä on sanomalehtien sisällön käyttöaste - näihin tuloksiin kannattaa tutustua - itse alkuperäislähteen avulla. Lopuksi totean ainoastaan oman käsitykseni esillä olevan työn merkityksestä.

Miettisen työ on tarkoitettu empiiriseksi työksi ja on sellaisenaan hyvä. Kirjoittaja ei tavoittele sanomalehdistön "grand-teoriaa" - mahdetaanko sellaista viisasten kiveä koskaan löytääkään - vaan ottaa teorian kannalta pieniä askeleita. Nähdäkseni tällaiset pienet askeleet ovat monesti kuitenkin parempia kuin harppaukset tyhjään. Miettisen työ antaa toivoa siitä, että suomalaisen viestinnän tutkimuksen empiria on elpymässä ja rohkaisee myös muita samanlaiseen työhön. Tälläkin hetkellä maassamme on käyttämättömiä vastaavanlaajuisia empiirisiä aineistoja ja uusia kerätään koko ajan.

Risto Sinkko

Lähteet

- HAAPASALO, Jukka. Ajatuksia yleisradiotutkimuksesta. *Oy Yleisradio Ab., suunnittelu- ja tutkimusosasto, tutkimusmuistio* nro 16, 1977.
- MALMBERG, Tarmo. Marxismi suomalaisessa tiedotusopissa. *Tiede & Edistys* 6 (3), 1981, s. 24-38.
- MIETTINEN, Jorma. Sanomalehtien sisältö. Teoksessa SALMINEN, Esko (toim.). Sanomalehdistö Suomessa. *Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja*, nro 4. Espoo, Weilin + Göös, 1981.
- PIETILÄ, Kauko. Näkikö silmä, kuuliko korva. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A: tutkimuksia*, nro 44, 1973.
- PIETILÄ, Veikko. Lehdistökirjoittelu ja mielipiteenmuodostus. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A: tutkimuksia*, nro 41, 1972.
- TIIHONEN, Pertti. Yhteisöjen ominaisuudet ja yleiset kirjastot. *Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, sarja A: tutkimuksia*, nro 42, 1972.

1., 2. ja 3. aalto

PIETILÄ, Kauko. Formation of the newspaper: a theory. *Acta Universitatis Tamperensis*, ser. A, vol. 119, 1980.

Tarkastelen seuraavassa eräitä marxilaisen viestinnän tutkimuksen ajankohtaisia ongelmia lähtökohtanani Kauko Pietilän väitöskirja. Keskityn tieteenteoreettisiin ja metodologisiin kysymyksiin rajaten tarkastelun ulkopuolelle kuitenkin lehdistöhistoriallisen problematiikan varsinaisessa historiatieteellisessä mielessä: vaikka tekijä ei katsokaan työtään "historiatieteelliseksi kirjoitukseksi" (s. VII), niin sen kokonaisvaltainen arvio edellyttäisi lähestymistä tältä suunnalta, mihin toivoisi lehtihistorioitsijoiden kommentteja.

Lähtökohtani muodostaa seuraava arvio nykyisen (erityis)tieteellisen keskustelun haasteista. Ensimmäistä näistä haasteista voisi kutsua "vaatimukseksi 'takaisin filosofiaan'" (Krohn 1981, 14). Tarkoitin tällä sitä, että minkä tahansa erityistieteen on tuotava oman tutkimuskäytäntönsä sisään koko sen klassinen filosofinen kysymyksenasettelu, jonka positivismi (tai laajemmin: skientistinen tiede- ja filosofiakäsitely) on jyrkästi halunnut rajata sen ulkopuolelle. Tämä vaatimus koskee kaikkia tiedekäsitelyksiä, myös marxilaista. Erityistieteellisesti se merkitsee mm. kohdennetun metodologisen erittelyn tarvetta: tutkimuksen aidon monimuotoisuuden rekonstruktiota (vrt. MalMBERG 1981a). Toinen haaste liittyy itse marxismin hajautumiseen. Kun marxismia ei voi enää tarkastella yhtä vähän yleisenä tieteenteoreettisena ohjelmanä kuin erityistieteellisinä tutkimuskäytäntöinä jonain monoliittisena ilmiönä (paitsi ehkä anakronisen journalistisen ja tietyn poliittisen julkisuuden tasolla), myös sen analyysin on oltava kohdeherkkää. Myös tämä edellyttää sen kaltaista (tieteen)filosofista välineistöä jolla marxismin monimuotoistuminen ja kehitys ('ykeys moninaisuudessa') on käsitteellistettävissä. Kysymys on suomalaisen tiedotustutkimuksen